

ПРОБЛЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

У статті визначено теоретичні і методологічні підходи забезпечення продовольчої безпеки на сучасному етапі розвитку АПК України. Обґрунтовано базові пріоритети забезпечення функціонування агропродовольчого комплексу країни на основі концепції сталого розвитку як однієї з основних парадигм сучасного суспільства. Проаналізовано та розкрито основні доміанти забезпечення продовольчої безпеки. На основі проведеного аналізу визначено основні загрози розвитку аграрного сектору України в умовах кризи. Викладено прогноз агропродовольчого розвитку України і світу та запропоновано модель трансформації інститутів агропродовольчого комплексу в процесі його реформування. Встановлено, що врахо-вуючи мультивекторність напрямів продовольчої безпеки держави, важливо, щоб її проектування передбачало забезпечення цілісності концепції предметного бачення в різноманітних соціально-економічних об'єктах управління.

Ключові слова: продовольча безпека, агропромисловий комплекс, ефективність, сталий розвиток, інвестиційна політика.

Food safety issues at the present stage of Ukraine APK

The article outlines the theoretical and methodological approaches to food security at the present stage of development of agriculture in Ukraine. Substantiates the basic priorities of the country's agroindustrial complex operation based on the concept of sustainable development as one of the major paradigms of contemporary society. Analyzed and solved major dominant food security. Based on the analysis identified the main threats to the agricultural sector of Ukraine in a crisis. The article presents forecast of development of Ukraine and agri-food world and the model of transformation of institutions agroindustrial complex during its reform. Found that whereas multivektornist areas of food security, it is important to

provide for its design integrity of the concept of objective vision in different socio-economic facilities management.

Keywords: food security, agriculture, efficiency, sustainability, investment policy.

Постановка проблеми. Однією з найбільш актуальних проблем соціально-економічного розвитку окремих країн є забезпечення продовольчої безпеки. Наявністю значної кількості підходів відзначаються питання розгляду продовольчої безпеки як фактору соціально-економічного розвитку, виникнення світової продовольчої кризи, перспективи відродження високоліквідних сфер сільського господарства, нарощення продовольчої безпеки сільських та урбанізованих територій, розширення площ сільськогосподарських енергетичних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика активно розглядається в працях А. Алтухова, В. Архипова, О. Бородіної, Є. Ковальова, Д. Крисанова, І. Малога, О. Павленко, Б. Пасхавера, В. Рау, П. Саблука, А. Третяка, І. Устіяна, І. Ушачова, О. Шубравської та інших.

Проте в країні поки що відсутній спеціалізований орган і немає самостійної єдиної інформаційної системи, які б постійно і комплексно аналізували стан національної продовольчої безпеки і прогнозували процеси, пов'язані з її забезпеченням. Перешкоджають ухваленню оптимальних рішень із забезпечення продовольчої безпеки і роз'єднаність структур державної влади, а також невідповідність функцій і повноважень Мінагрополітики та його регіональних і районних ланок. Тому, як і раніше залишаються актуальними питання формування вертикалі управління АПК, розробки оптимальних взаємин міністерств і відомств, пов'язаних з його функціонуванням, визначення ролі та можливостей місцевих органів самоврядування, встановлення порядку взаємодії зі спілками та асоціаціями [1].

Мета статті. Розробка механізмів забезпечення продовольчої безпеки країни з урахуван-

Юлія Хвесик

ням внутрішніх і зовнішніх факторів впливу та з метою запобігання різного роду загроз.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека України є однією із основних складових в системі національної безпеки і зачіпає всі соціальні групи населення, оскільки без власного вітчизняного продовольства складові національної безпеки зводяться до нуля [2].

Продовольча безпека характеризується такими рисами:

1. Забезпеченість населення необхідними продуктами харчування на науково обґрунтованому медичному рівні.

2. Створення в державі необхідних продовольчих резервів, на випадок непередбачених обставин (стихійних лих, неврожаїв та паводків), у розмірі шестимісячних, а то й річних запасів.

3. Забезпечення можливості виходу на світовий ринок з конкурентними видами продукції з метою вирішення світової та регіональних продовольчої та енергетичної проблем, а також фінансових проблем економічних агентів.

І. Малий переконаний у тому, що поглиблення глобалізації економіки, загострення проблем продовольчого забезпечення населення, фінансової стабільності та екологізації людської діяльності складають сукупність чинників, що корегують структуру сьогodнішніх обмежень і зумовлюють потребу зміни як стратегії економічного розвитку, так і системи земельних відносин. В умовах нестачі енергетичних ресурсів перед людством постає проблема продовольчої безпеки [3].

П. Саблук стверджує, що джерелом енергії розвитку людства завжди була жива природа, до чого зараз повертаємося. Сільське господарство вже, фактично, стало донором, що формує енергетичну безпеку націй, і це може виявитися каменем спотикання на шляху до розв'язання проблем забезпечення населення продовольством.

Сучасна проблематика стосовно забезпечення людства продовольством вимагає зосередження уваги на питаннях продовольчої й енергетичної безпеки, що є визначальними сегментами концентрації та використання потенціалу аграрної галузі. Саме ці дві проблеми нині турбують світову спільноту. З огляду на це Україна як аграрна держава здатна забезпечити вагомий внесок у розв'язання світових проблем продовольчої безпеки людства [4, с. 9].

Продовольча безпека формується під впливом низки чинників світового й національного

рівнів, серед яких визначальними складовими оцінки забезпеченості продовольством є:

1) забезпеченість населення необхідними продуктами харчування за науково обґрунтованими нормами;

2) формування в державі необхідних продовольчих резервів;

3) створення умов для забезпечення балансу виробництва – використання сільськогосподарських продуктів на продовольчі й енергетичні цілі;

4) забезпечення можливості виходу на світовий ринок продовольства;

5) формування дієвих механізмів утвердження економічного інтересу діяльності аграрних товаровиробників.

У світі проблему продовольчого забезпечення населення розглядають у кількох ракурсах з позицій добробуту держави, а отже, й учасників системи аграрного бізнесу. Країни «золотого мільярда» лише в останні роки відчували наслідки загострення проблем продовольчого забезпечення, але не щодо обсягів продуктів харчування, а постійного зростання цін на них. Однією з причин цього є збільшення чисельності населення і зміна структури споживання в країнах Азії, Африки та Латинської Америки, що в сукупності зі зменшенням обсягів виробництва аграрної продукції у 2007 р. призвело до дисбалансу продовольчого ринку і зумовило зростання цін на продукти харчування.

Таким чином, правомірно постає питання – чи може людство подолати цю проблему і якою у її розв'язанні є участь України як одного з лідерів світового продовольчого ринку? Слід зазначити, що ці питання необхідно розглядати з двох взаємодоповнюючих позицій – обсягів і забезпечення економічного інтересу виробництва продовольства [4, с. 10].

Бідним державам продовольство стає не по кишені – на його імпорт у світі витрачається близько 1 трлн дол. Вже зараз на планеті недоїдають мешканці 50 країн з населенням більше 860 млн осіб. У цьому році чисельність голодуючих може вирости ще на 100 млн. Потрібно визнати, що світова продовольча ситуація в перспективі буде тільки загострюватися. У найближче десятиліття зростання цін, за прогнозами експертів, продовжиться, отже, продовольство може стати предметом розкоші для більшості населення світу. У зв'язку з цим сталий розвиток національного сільського господарства забезпечує суверенітет країни,

національну безпеку. Поряд зі зростанням ролі і значення аграрного сектора економіки в світовому господарстві виникають нові проблеми, вирішити які покликана аграрна політика XXI ст. [5].

Загострення світової продовольчої ситуації, що переростає у світову продовольчу кризу, є результатом впливу безлічі різноманітних чинників – економічних, політичних, соціальних, як довгострокових, так і короткострокових, що значно ускладнює її аналіз. Мова йде про одночасну дію і взаємодію цілого ряду тенденцій і процесів, що відбуваються на фоні і на базі світової капіталістичної системи, на основі її правил гри, до того ж в умовах глибокої фінансово-економічної кризи [6].

Експерти ООН та провідні економісти світу одноставні в думці, що неконтрольоване зростання цін на пшеницю, рис і викликана цим продовольча криза сталися з однієї-єдиної причини – вартісної (грошової) неокласичної парадигми ринкової економіки, тобто світова ринкова економіка орієнтована на вартісні (грошові) показники без обліку матеріально-речовинної номенклатури вироблених матеріальних благ. В основі цієї парадигми лежать чотири застарілих постулати: гроші вирішують усе; мотивацією реальної економіки є прибуток, тобто знову гроші; отримання прибутку (грошей) без виробництва за рахунок штучного вартісного накачування сфери послуг; за наявності грошей можна купити необхідні споживчі товари.

Економісти Заходу міцно стали на вартісну (монетаристську) позицію, відійшли від економічних категорій, пов'язаних з виробництвом продовольства, від агроекології сільського господарства і АПК в цілому, і зупинилися на таких штучних економічних категоріях, як гроші, прибуток, відсоток, дивіденд, акції. Все це створює у багатьох підприємців, різних верств населення, особливо у молоді, спотворене сприйняття сучасної моделі ринкової економіки.

В умовах глобальної продовольчої кризи і зростання цін на продукти харчування вітчизняне сільське господарство все більше сприймається не як горезвісна «чорна діра», в якій безслідно зникають народногосподарські ресурси, а як національний пріоритет, зона стратегічної конкурентної переваги країни на міжнародній арені. Сучасна ситуація дозволяє таким країнам як Росія і Україна стати одними з лідерів світового продовольчого ринку та зробити посильний внесок у забезпечення світової продовольчої безпеки. Це залежить від обґрунтованості та адекватності аграрної політики, її здатності відповісти на виклики часу, консолідувати продуктивні сили і забезпечити

реальні передумови для державно-приватного партнерства.

На ситуацію в тваринництві сильно впливають процеси, що відбуваються на світовому продовольчому, зокрема м'ясному, ринку, який в останні роки також відчуває бурхливі потрясіння. Ці потрясіння пов'язані як зі зростанням світових цін на зерно, так і з періодично виникаючими у різних районах планети епідеміями серед домашніх тварин: спалахи коров'ячого сказу і ящура великої рогатої худоби в Західній Європі та Північній Америці чергувалися з масовою загибеллю курей і качок від смертельно небезпечного для людини вірусу пташиного грипу в Південно-Східній Азії. Це викликало необхідність знищення величезної кількості поголів'я, запровадження суворих карантинних заходів, аж до повного ембарго на постачання із заражених і сусідніх з ними районів. Багато країн-експортерів з цих причин були змушені значно скоротити обсяги виробництва і навіть поступитися місцем на ринку іншим постачальникам. Споживчі переваги населення відносно окремих видів м'яса також істотно змінювалися, виходячи зі складної епідемічної ситуації і потенційної небезпеки зараження від хворих тварин.

Слід зауважити, що Китай та інші «економічні дракони» Південно-Східної Азії не володіють, як правило, великими земельними ресурсами (Китай, наприклад, повинен нагодувати 22% населення Землі, маючи лише 7% світової ріллі). Тому їх швидко зростаючий попит у перспективі буде, як видно, почасти задовольнятися ресурсами світового ринку, що, в свою чергу, може сприяти подальшому росту продовольчих цін. Вже зараз у всьому світі зростає попит на сільсько-господарську техніку, добрива, освоюються пустоти й занедбані землі, інтенсивно розвивається виробництво продуктів харчування, особливо тваринного походження.

У цій ситуації Міністерство сільського господарства США децю збільшило свою оцінку виробництва яловичини найбільшими світовими експортерами в 2007 р. – на 2,3% порівняно з попереднім роком – до 54,7 млн т, при цьому загальний експорт зростав на 6,5% і досяг 7,5 млн т, що також свідчить про підвищення зовнішнього попиту і ймовірності росту світових цін. Найбільше зростання виробництва очікується в США, Китаї та Бразилії. Зокрема Бразилія, будучи одним з найбільших світових виробників, динамічно нарощує експорт, в тому числі до Росії. Виробництво яловичини в цій країні збільшилося в 2007 р.

Юлія Хвесик

порівняно з попереднім роком на 3,4% (до 9,3 млн т), а експортний потенціал зріс на 6% (до 2,2 млн т). Збільшенню виробництва в Китаї, в першу чергу, сприяло суттєве зростання внутрішнього попиту та часткова переорієнтація споживчого попиту з м'яса птиці (через загрозу пташиного грипу) на інші види м'яса. У цілому ж подальший розвиток світового виробництва і торгівлі м'ясною продукцією продовжують стримувати, як уже зазначалося, численні ветеринарні заборони на постачання з країн, де раніше були зафіксовані спалахи небезпечних інфекційних захворювань, а також стрімке зростання цін на зерно, корми та інші види ресурсів для тваринництва, що відбулося за останні роки повсюдно.

Зокрема, у Росії існують всі об'єктивні передумови для більш ефективного розвитку скотарства як у найближчій, так і у віддаленій перспективі. Вони пов'язані, в першу чергу, з наявністю великих природних кормових угідь – сіножатей та пасовищ (більше 70 млн га), які поки освоєні вкрай слабо і при цьому не можуть продуктивно використовуватися свинарством і птахівництвом. Конкуренцію скотарству тут може скласти лише вівчарство в південних регіонах. Для російського м'ясного скотарства – це величезний ресурс зростання продуктивності. Інша унікальна особливість скотарства – можливість отримання двох найважливіших видів продукції – молока і м'яса – робить його справді незамінним як для великих, так і особливо для дрібних господарств.

Тому, хоча скотарство в цілому ще програє в ціновій конкуренції «скоростиглим» прибутковим свинарству та птахівництву, за ним завжди зберігається природна економічна ніша і стійкий природний ареал розповсюдження, які можуть бути значно розширені за рахунок освоєння регіонально адаптованих інноваційних технологій розведення та вирощування великої рогатої худоби. Зокрема мається на увазі формування практично нового спеціалізованого напрямку – м'ясного скотарства – найбільшою мірою пристосованого для утримання тварин на природних кормових угіддях при істотно менших витратах трудових, і матеріальних ресурсів з розрахунку на одиницю продукції. В даний час частка м'ясних порід у загальній чисельності великої рогатої худоби в країні становить лише 2%.

Світова цінова кон'юнктура м'ясного ринку, зокрема ринку яловичини, дає можливість

успішного розвитку власного виробництва і послідовного імпортозаміщення в цьому важливому сегменті аграрного виробництва. Щоб реалізувати цю потенційну можливість, потрібна чітко вибудована державна аграрна політика, спрямована на підтримку вітчизняного виробника, створення сприятливих умов для зниження його витрат і підвищення якості продукції, можливості успішно протистояти субсидованому імпорту з розвинених країн світу. Вихід з м'ясом яловичини на зовнішні ринки можливий лише в дуже віддаленій перспективі і в обмежених обсягах, в першу чергу, ймовірно, в країни Близького і Середнього Сходу, у тому числі і країни СНД (колишні закавказькі і середньоазіатські республіки СРСР), які традиційно віддають перевагу яловичині та баранині і відчувають нестачу у власній продукції. За рахунок реалізації комплексної інноваційно-орієнтованої стратегії імпортозаміщення можливе поступове зростання питомої ваги м'яса яловичини і телятини вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку в найближчі роки до 70%, а в довгостроковій перспективі до 80-85%, що істотною мірою підвищить загальний рівень національної продовольчої безпеки.

Кризу в сільському господарстві не можна вважати повністю подоланою, поки з неї не вийшла найбільш відстаюча підгалузь. На даний момент ця довгоочікувана подія, мабуть, настає: незважаючи на всі труднощі і проблеми, скотарство – найзбитковіша і депресивна сфера діяльності російського аграрного виробництва в багатьох країнах СНД – починає долати, нарешті, наслідки глибокого багаторічного спаду і формувати об'єктивні довгострокові передумови сталого розвитку [7].

Оскільки аграрний сектор України є достатньо глибоко інтегрованим у світову економіку, зокрема у світову агропродовольчу систему, очевидно, що на його розвиткові значною мірою позначаються наслідки світової економічної і продовольчої кризи. Як відомо, наслідки ці проявляються, передусім, у вигляді дефіциту продовольства на світовому ринку та різких коливань світових агропродовольчих цін.

Україна як член світової спільноти не може повністю дистанціюватися від вирішення проблеми голоду на планеті. Сьогодні у світі за різними оцінками голодує від 500 до 800 млн осіб, тобто 8–13% усього населення, яке до того ж, щорічно зростає на 1,4%. Ризиком для

вітчизняного аграрного сектора у зв'язку з цим є певне спонукання (явне чи приховане) до нарощування обсягів агропродовольчого виробництва. Певною мірою це простежується навіть у міжнародних прогнозах, наведених нами вище. Зокрема, розвиток вітчизняного м'ясного виробництва визнається негативним чинником стосовно вітчизняного зернового експорту. З огляду ж на національні інтереси України, даний факт є позитивним.

Взагалі ж характерною тенденцією сучасного етапу світового економічного розвитку стає перегляд національними урядами зовнішньоторговельних стратегій щодо агропродовольчої продукції. Сучасним проявом глобалізації в агропродовольчій сфері стає зміщення акцентів з боротьби за ринки збуту продукції у бік активізації пошуку по всьому світу джерел продовольчого забезпечення. У цьому зв'язку наша держава становить безперечний інтерес з огляду на наявність багатих природних ресурсів агропродовольчого виробництва. Така ситуація не може не викликати певних побоювань з приводу забезпечення продовольчої безпеки держави у майбутньому, особливо в умовах відсутності чітких стратегічних орієнтирів розвитку вітчизняної агросфери і механізмів їх неухильного дотримання. Тут доречно згадати про значне посилення останнім часом процесів концентрації в Україні сільськогосподарських угідь великими компаніями, причому далеко не завжди аграрного профілю, переважно шляхом довгострокової оренди з правом першочергового її викупу у власника, а також придбання у складі агрокомплексів [8, с. 104].

Суттєвим ризиком агропродовольчого розвитку є також недостатньо висока якість багатьох видів вітчизняної сільськогосподарської і продовольчої продукції, що обмежує розвиток експортної діяльності та знижує конкурентоспроможність українського продовольства на внутрішньому ринку держави. Гострими питаннями сьогодення є й введення урядом України заборони на дотування з бюджету закупівель імпоротної техніки для потреб АПК (що може негативно позначитися на виробничих процесах галузі з огляду на фактичну відсутність вітчизняних виробництв певних видів техніки), а

також перспектива скасування експортного мита на насіння соняшнику (що може спричинити загострення ситуації в олійно-жировій підгалузі) [8, с. 108].

Основними загрозами розвитку аграрного сектора України в умовах кризи є недостатність фінансових ресурсів; скорочення внутрішнього агропродовольчого попиту; посилення диспаритету цін; відносно погіршення цінової кон'юнктури світового агропродовольчого ринку; посилення міжнародного протекціонізму у сфері агропродовольчої торгівлі. Незважаючи на те, що вже майже двадцять років проходить трансформація інститутів агропродовольчого комплексу, так і не створено достатнього інституціонального підґрунтя для якісного покращення інвестиційного забезпечення виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції (рис.).

Висновки. Прогнози агропродовольчого розвитку України і світу засвідчують, що:

– на експорт значною мірою потрібно орієнтувати вітчизняне виробництво продовольчої пшениці, а виробництво фуражних зернових, у першу чергу, співвідносити з потребами українського тваринництва;

– одним із ключових пріоритетів державного фінансування агросфери має стати розвиток м'ясної галузі (зважаючи на прогнози щодо швидшого зростання у майбутньому цін на м'ясо порівняно з іншими видами продовольства);

– найприйнятнішою щодо розширення площ посіву технічною культурою для України є соя, особливо у короткостроковому періоді (з урахуванням поточного зменшення її пропозиції на світовому ринку, відносної стабілізації у майбутньому світового попиту на насіння олійних та соняшникову олію, а також високої частки «важких» сільськогосподарських культур – соняшнику, кукурудзи та ріпака в структурі посівів в Україні);

– бурякоцукрова галузь може відновити статус однієї з провідних галузей вітчизняного агропродовольчого комплексу з огляду на поточну і короткострокову ситуацію на світовому ринку цукру та достатньо обнадійливі перспективи розвитку вітчизняного виробництва етанолу.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА

Юлія Хвесик

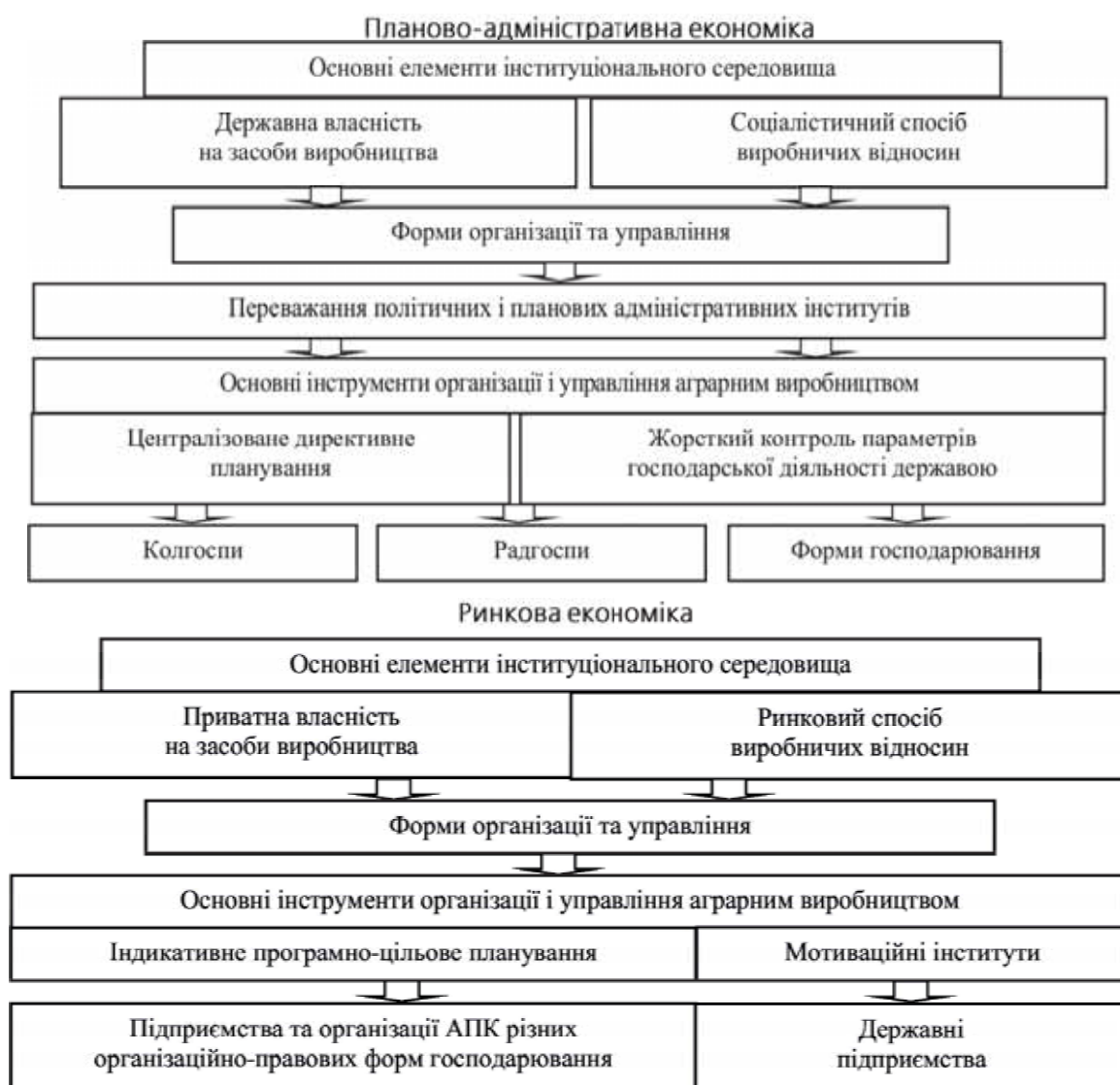

Рис 1. Трансформація інститутів агропродовольчого комплексу в ході його реформування

Енергетична проблема світу з кожним роком загострюється, джерела енергії постійно вичерпуються. З цієї причини людство все більше проявляє інтерес до головного джерела отримання енергії – живої природи. Саме вона в перспективі, про що говорили свого часу фізіократи і їх послідовники, забезпечить людині отримання енергії для життя через споживання продовольства, так і для її діяльності за допомогою використання біопалива. І в першому, і в другому випадках це забезпечується шляхом розвитку сільського (якоюсь мірою і лісового) господарства. Воно практично стає тим перехрестям, де сходяться всі дороги життя людства, окремих регіонів світу, країн і народів. І

там, де з цим рахуються, і розвитку сільського господарства приділяють належну увагу, найменшою мірою проявляються кризові явища як в енерго-, так і в продовольчому забезпеченні.

Для країн пострадянського простору вирішення проблеми продовольчої безпеки зводиться в основному до самозабезпечення продуктами харчування за рахунок нарощування вітчизняного виробництва, тобто до їх продовольчої незалежності, на яку впливають внутрішні та зовнішні загрози й негативні тенденції:

– зростаюча залежність сільського господарства від ґрунтово-кліматичних умов внаслідок руйнування його матеріально-технічної

бази, порушень відтворювального процесу в базових галузях, нерозвиненість інфраструктури продовольчого ринку та його окремих продуктивних сегментів;

– неефективне регулювання продовольчого ринку, монополізм природних монополій, виробників матеріально-технічних ресурсів і пов'язане з ним малокероване зростання цін на них, що викликає диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що призводить у кінцевому підсумку до руйнування виробничого потенціалу, передусім сільського господарства;

– тривале скорочення і деградація виробничого потенціалу АПК, пов'язані з випереджаючим вибуттям основних виробничих фондів, і в першу чергу сільськогосподарської техніки, зменшенням використовуваних земельних ресурсів, зниженням родючості ґрунтів. Навіть часткове його відновлення потребує тривалого періоду і значних фінансових вкладень, яких не має у своєму розпорядженні сільське господарство;

– слабка сприйнятливність вітчизняного сільського господарства до досягнень науки і передової практики і зростаючий розрив у його відставанні від економічно розвинених країн внаслідок важкого фінансового становища багатьох сільськогосподарських товаровиробників через недостатню їх бюджетну підтримку, багаторазово меншу, ніж в економічно розвинених країнах, збереження різного роду перешкод для розвитку сільськогосподарського кредиту;

– значна деформація міжгалузевих економічних відносин, дезінтеграція окремих підгалузей сільського господарства, низька прибутковість сільськогосподарського виробництва, збереження високої частки бартерних операцій;

– збільшення кредиторської заборгованості сільськогосподарських організацій, сума якої на 10% перевершує їх річну виручку від реалізації сільськогосподарської продукції;

– скорочення виробництва і споживання життєво важливих продуктів харчування, при якому зростаючий імпорт продовольства став альтернативою розвитку вітчизняного виробництва окремих видів продуктів;

– зниження купівельної спроможності населення, що призвело до значного погіршення якісного його живлення, зменшення сумарної

енергетичної цінності харчового раціону при зростанні витрат населення на харчування у структурі його грошових доходів, частка яких в 1-3 рази перевищує рівень економічно розвинених країн;

– посилення економічної роз'єднаності та диференціації регіонів і підприємств агропромислового комплексу країни за рівнем розвитку;

– недостатні розміри оперативних і стратегічних резервів основних видів продовольства та сировини для їх виробництва, необхідні на випадок надзвичайної продовольчої ситуації;

– поглиблення майнового розшарування суспільства, при якому різко знижуються доходи найменш економічно захищеної частини населення країни.

Список використаних джерел

1. Алтухов А. Продовольственная безопасность как фактор социально-экономического развития страны / А. Алтухов // Экономист. – 2008. – № 5. – С. 33–43.
2. Третьяк А. Стратегія аграрно-земельної в умовах сучасної світової продовольчої кризи / А. Третьяк, В. Другак, І. Осадча // Землепорядний вісник. – 2008. – № 5. – С. 4–15.
3. Малий І.І. Про романтизацію приватної власності на землю і кризу аграрного сектора / І.І. Малий // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 11–20.
4. Саблук П.Т. Світові проблеми забезпечення людства продовольством та місце України у їх вирішенні / П.Т. Саблук // Економіка та прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 9–19.
5. Ушачев І. АПК в условиях кризиса: состояние, проблемы, пути выхода / И. Ушачев // АПК: экономика, управление. – 2009. – № 5. – С. 8–14.
6. Ковалев Е. Обострение мировой продовольственной ситуации / Е. Ковалев // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 9. – С. 21–29.
7. Рау В.В. Глобальный продовольственный кризис и перспективы российского животноводства / В.В. Рау // Проблемы прогнозирования. – 2009. – № 1. – С. 33–43.
8. Шубравська О.В. Агропродовольчий сектор в умовах кризи: основні тенденції та виклики розвитку / О.В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 99–110.